

SZEMLE

KOROM MIHÁLY

MAGYARORSZÁG IDEIGLENES NEMZETI KORMÁNYA ÉS A FEGYVERSZÜNET 1944—1945

(Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. 521 o.)

1944 őszétől 1945 tavaszáig a legnagyobb jelentőségű sorsforduló zajlott le népünk történetében. E fél esztendő viharos és bonyolult eseménysorainak, külső-belső mozgatóerőinek és meghatározóinak, gyászos és dicsőséges, tragikus és főlemelő összetevőinek föltárása, részletes és valóságghú ábrázolása terén a magyar történettudomány már számottevő eredményeket mondhat magáénak. Ezek között forrásbázisával, gondos és a kérdések teljes tisztázását célzó elemzéseivel, gazdagon dokumentált és pontosan fogalmazott állásfoglalásaival, a leegyszerűsítéseket elkerülő árnyalt ábrázolásmódjával kiemelkedő helyet foglal el Korom Mihálynak, a korszak neves kutatójának maradandó értéket képviselő, impozáns műve.

A szerző forrásfeltáró munkája túlzás nélkül teljesnek minősíthető. A témára vonatkozó könyvészetí és hazai levéltári anyag mellett hatalmas mennyiségű új, vagy csak részben ismert szovjet, angol és amerikai diplomáciai iratra alapozza fő mondandóját, s fölhasználja az események több fontos szereplőjének visszaemlékezését is. A forrásokat kritikával kezeli, a tapasztalt pontatlanságokat és tévedéseket helyesbíti, a torzításokat és hamisításokat helyre teszi. Könyvének tizenegy fejezetében, az előzményeket is figyelembe véve, nemzetközi összefüggéseikhez szorosan kapcsolva követi végig minden síkon azt a folyamatot, amely a hatalmon levők rendszermentő törekvéseinek szükségzerű kudarcán át vezetett el az új Magyarország megszületéséhez. Az eddigi kutatási eredményeket is továbbfejlesztve mutatja be, hogyan játszották el a horthysta uralkodó körök és képviselőik egy időben végrehajtható, határozott antifasiszta fordulat és Magyarország szerepe esetleges kedvezőbb elbírálásának lehetőségét. Ezzel szoros összefüggésben tárgyalja a szövetséges hatalmak Magyarországgal szemben követett politi-

kájának alakulását, különös tekintettel a szovjet kormánynak a közös antifasiszta érdekeket messzemenően szem előtt tartó ama törekvésére, hogy Magyarország, legalább az uralkodó körök és a hadsereg egy részének aktív közreműködésével, megrázkódtatások nélkül lépjen ki a háborúból és forduljon Németország ellen. Ebben a folyamatban vizsgálja részletesen a demokratikus, antifasiszta, forradalmi erők helyzetét, lehetőségeit és tevékenységét is, bemutatóva, hogyan váltak fokozatosan ezek az erők a kibontakozás döntő belső tényezőivé.

A téma nagy részét kitevő politika- és diplomáciatörténeti vonatkozások mellett kellő teret kaptak a kötetben a katonai, hadtörténeti kérdések, és az azok alakulását befolyásoló körülmények.

Könyve IV. fejezetében Korom Mihály részletesen foglalkozik az „előzetes fegyverszüneti feltételek” kialakulásával, szerepével és ismerteti az értelmezés tekintetében meglevő zavart a kormányzó környezetében. Indokoltnak tűnik erre is visszavezetni a kilépést előkészítő csoport felemás tevékenységét október 12—16 között, az eseményekbe kevésbé beavatott, vagy egyáltalán nem tájékozott személyek esetében. Horthy és legbelső bizalmasai felelősségét azonban ez semmiképp nem csökkenti. Ők ugyanis tudták, hogy az elfogadott előzetes feltételeket — melyek egyik pontja előírta a fegyveres szembe fordulást Németországgal — még a végleges fegyverszünet megkötése előtt kell teljesíteni. Mégsem tettek semmit ennek érdekében. Helyesen állapítja meg Korom, hogy Horthy és köre csupán leválni szeretett volna Németország oldaláról, szembe fordulni vele végképp nem akart. Jól tükrözik ezt a kizárólag védelmi jellegű katonai intézkedései. A leválási előkészületek és az október 15-i események tárgyalása során jól kidomborodik a csoport tagjainak személyes felelőssége a helyzet alakulásáért,

de az olvasó arról is meggyőződhet, hogy a kormányzóval az élen a különböző személyek — politikusok és katonák — cselekedeteinek közös meghatározója a németek ellen fordulás elkerülésére irányuló törekvés volt. Ennek megfelelően a proklamáció elhangzása után a budai várban azonnal megkezdődött a politikai visszatáncolás, ami végső fokon az arcvonalban levő katonai erő passzivitását idézte elő. Kétségtelen, hogy az eseményekbe beavatott két hadseregarancsnokot komoly felelősség terheli október 15-i és az azt megelőző néhány napi tétlenségéért. E magatartásuk azonban, a recenzens véleménye szerint, legalábbis nem állt ellentétben a leválást előkészítő csoport, és személyesen Horthy igazi szándékával. A kudarcért együtt felelősök.

Október 15-e után elmúlt annak a lehetősége, hogy a hatalmon levőknek, vagy azok jelentős részének közreműködésével történjék meg a szakítás és szembefordulás Németországgal. Az új helyzetben az átállás még lehetséges módjai megnövelték a Faragho vezette fegyverszüneti küldöttség (a Magyar Delegáció), szerepét az események alakulásában. Erről szólva Korom, könyve V. fejezetében, joggal marasztalja el a Magyar Delegációt azért, mert nem adott gyors és határozott utasításokat a szovjet csapatokhoz átment Miklós vezérezredesnek, az 1. hadsereg parancsnokának. A Magyar Delegáció horthysta jogfolytonosságot erőltető és a németek ellen fordulástól húzódozó magatartását nem menti az a körülmény, hogy a csapataitól bármennyire is méltánylandó szándékokkal történt távozásával Miklós Béla megfosztotta magát a gyors helyszíni cselekvés lehetőségétől. Többé már nem volt fegyveres erővel közvetlenül rendelkező katonai vezető, aki még fordíthatott volna az események mentén. Átállásával politikai személyiséggé vált, ami az adott helyzetben kevesebbet jelentett előző minőségénél.

Korom Mihály nem érezte témájához tartozónak az antifasiszta hadifogolymozgalom kezdeményezte magyar légió ügyét. Csupán érinti azt két összefüggésben. A III. fejezetben a moszkvai emigráció Horthyval szembeni merevségére utalva megjegyzi, talán könnyebb lett volna a hadifogoly tisztek meggyerése, ha nem követelik tőlük a kormányzóval való szembefordulást, vagy hallgatnak róla. E feltételezés reálisnak tűnik, mert a rugalmasság a politikával szemben jogos követelmény. Fölmerül azonban a kérdés: vajon 1943 nyarán és őszén, amikor a légió ügye napirenden volt, lehetett-e rugalmas az emigráció azzal a

Horthyval szemben, aki a legmerevebben elutasította a Szovjetunióval történő kapcsolatlétféltétel gondolatát? Továbbá, hogyan fogadták volna ezt a Szovjetunió szövetségesei (beleértve a londoni emigráns kormányokat) és a szomszédos országok kommunista pártjai? E külső tényezők vizsgálata legalább annyira fontos, mint a hadifogoly tisztek magatartására ható belső okok föltárása. Kétségtelen tény, hogy a magyar légió hiánya nagyon érződött egy évvel később, Miklós Béla 1. hadsereghez intézett parancsai, utasításai és fölhívásai idején. Való igaz, az átállni kész katonák és tisztek számára a hadifogság nem volt vonzó perspektíva, mint Korom is megállapítja az V. fejezetben. A hadifogság önként vállalása csak a körülzárt Budapesten és a harcok befejező szakaszában vált tömegessé — akkor már mint az életben maradás végső lehetősége. Addig a sodródás és a hazaszökés volt a jellemző magatartásforma. A magyar légió ügye viszont már 1943 végén lekerült a napirendről, s kérdéses, hogy az antifasiszta koalícióban kialakult körülmények adtak-e új lehetőséget a szovjet kormánynak e tekintetben.

Korom jól látja, hogy a horthysta hadsereg legalább egy része átállításának megghiúsulása után, 1944 végéhez közeledve, az antifasiszta koalíció érdeke egyre inkább nem egy új magyar fegyveres erő bekapcsolása a háborúba — s ezt a katonai helyzet alakulása sem követelte —, hanem a németek oldalán harcoló magyar csapatok bomlasztása volt.

Egy új hadsereg föllállítását és frontra küldését „csupán” a magyar nép alapvető nemzeti érdekei követelték, s a korábbiól gyökeresen eltérő körülmények között, az Ideiglenes Nemzeti Kormány megalakulása után, a fegyverszüneti egyezményben előírt kötelezettség adott rá lehetőséget. Vörös János honvédelmi miniszter az új hadsereget döntő mértékben hadifoglyokból tervezte létrehozni, kiegészítve toborzott önkéntesekkel. A fegyverzetet és felszerelést szovjet zsákmányanyagból kívánta biztosítani.

Korom Mihály a XI. fejezetben nem ok nélkül tartja irreálisnak ezt a hadsereg-szervezési koncepciót, utalva a szovjet hadsereg utánpótlási gondjaira, s főleg arra, hogy a hadifoglyok illetően való felhasználása ismeretlen volt a szövetségesek gyakorlatában. A tények azonban azt bizonyítják, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormány e tekintetben sem nélkülözhetette a szovjet illetékesek hathatós segítségét. A felszabadult országrész minimális hadsereg-szervezési lehetőségei és az új hadsereg fasizmus elleni harcba való gyors bekapcsolhatásának igénye

közi ellentmondás még a tanúsítottnál nagyobb hazai erőfeszítések esetén sem lett volna feloldható szovjet segítség nélkül. S nem is maradt el ez a segítség. A szovjet kormány nem zárkózott el a hadifoglyok átadásától, s a szállítási lehetőségek függvényében rövid idő alatt jelentős számban bocsátotta őket a HM rendelkezésére. Pótolta a március végéig felállított két hadosztály fegyverzeti és felszerelési hiányait is.

Tény, hogy Vörös János az új hadsereg fő feladatának nem annyira a fasizmus elleni harcban való mielőbbi részvételt tekintette. Sokkal inkább a belső funkció gyakorlására szeretne volna alkalmazni. A HM kezdeti szervező tevékenységét azonban elsősorban nem ebben az összefüggésben lehet reálisan megítélni. Sok ténylegesen meglévő gondtal és nehézséggel kellett az új hadsereg létrehozóinak megküzdeniük. Az alapok lerakásához csupán néhányan voltak, területi szervekkel nem rendelkeztek, a toborzást csak január 20-a, a fegyverszüneti egyezmény aláírása után kezdhették meg. Az érdemi munkát lényegében a nulláról kellett megindítani, s a helyzetet még az is nehezítette, hogy a toborzásnak nem volt felelős gazdája, erről a kormány nem intézkedett. Pedig az idő sürgetett, mert a háború vége már belátható közelségben volt. Az adott helyzetben a feladat forradalmi lendületet és módszereket követelt, ez hozhatott volna még valamelyest gyorsabb eredményeket. Ehhez azonban forradalmárookra lett vol-

na szükség, de az új hadsereg szervezői nem voltak azok. Tőlük idegen volt a forradalmi módon való cselekvés, tevékenységük megítéléséhez ez lehet az objektív mérce. A HM néhány fős kezdeti állománya csak a maga módján, a békés körülmények közötti évtizedes beidegződések szerint tudott dolgozni, ez pedig a forradalmi idők követelményeit — minden becsületes szándék ellenére — nem elégíthette ki.

A horthysta csoportoknak az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrejöttét megelőző huzavonája, melyet Korom részletesen tárgyal könyve több fejezetében, katonai téren is olyan jelentős késést okozott, ami az új HM rendelkezésére álló rövid idő alatt már nem volt behozható. S ezt csupán motiválja az a tény, hogy az Ideiglenes Nemzeti Kormányban ott voltak azok is, akiket a késésért nem kevés felelősség terhelt — korábról. A fegyverszüneti egyezmény aláírásától március végéig terjedő idő alatt a HM szovjet segítséggel két gyaloghadosztályt állított föl. Az adott körülmények között ez egyáltalán nem tekinthető lebecsülhető eredménynek.

Az elmondottakkal csupán néhány hadtörténeti vonatkozású kérdést emeltem ki Korom Mihály kitűnő munkájából, melynek ismerete nélkülözhetetlen legújabbkori történelmünk e bonyolult, szövevényekkel teli időszakának jó megértéséhez, s a történeti valóságnak megfelelőbb értékeléséhez.

Tóth Sándor

IVAN SZTYEPANOVICS KONYEV

EGY FRONTPARANCSNOK FELJEGYZÉSEI 1943—1944

(Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1983. 270 o.)

Ivan Sztjepanovics Konyev (1897—1973), a Szovjetunió marsallja, a legmagasabb szovjet katonai kitüntetés — a Győzelem Rend és a Tisztelet Szálfegyver — tulajdonosa visszaemlékezésének közreadásával folytatta a Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó a második világháború ismert hadvezéreinek memoárjait felölelő sorozatát. Már többször jeleztük, hogy igen hasznosnak és fontosnak tartjuk ezt a vállalkozást, amely a hadtörténelmi munkák személytelenségével ellentétben a szemtanú, a szereplő szemével, közvetlenségével mutatja be a má-

sodik világháború számos jelentős eseményét.

Konyev marsall könyvében a Nagy Honvédő Háború közel két esztendejének eseményeiről, az általa irányított frontokon lefolyt harcokról számol be, az irányító, vezető parancsnok nézőpontjából. Ismeretei, pontos adatai számos, már megjelent hadtörténelmi munka hiányosságait pótolhatják, illetve téves adatait pontosíthatják, ezekre a tényekre a szerző maga is felhívja a figyelmet.

A kötet első fejezete mindjárt a második világháború egyik legnagyobb csa-